БÆРÆГБОН-РАВДЫСТ

Ирон æвзаг – нæ хæзнаты хæзнадæр

Нæ уарзон поэт Хетæгкаты Къостайы æнæмæлгæ чиныг «Ирон фæндыр» 1899 азы 15 майы мыхуыры куы рацыд, уæд Ирыстоныл æрцыд стыр хорздзинад. Сæдæ азы фæстæ та, 1999 азы нæ республикæйы уæды президент Дзасохты Алыксандр рауагъта указ, 15 май куыд суа ирон æвзаг æмæ литературæйы бæрæгбон. Уæдæй абонмæ ацы бæрæгбоныл кадджынæй сæмбæлынмæ ирон адæм, тынгдæр скъолатæ, культурæйы кусджытæ сæхи фæцæттæ кæнынц бæстон æмæ бæлвырдæй. Фæаразынц алыхуызон мадзæлттæ, æркæстытæ, ерыстæ...

Тынг цымыдисон, алывæрсыг архайдимæ ирон æвзаджы бæрæгбон-равдыст ацыд районы Сывæллæтты сфæлдыстадон хæдзары залы 20 майы. Схуыдтой йæ «Ирон æвзаг – мæ зынджы хай, мæ арт!» Райдыдта ирон нæртон кафт «Симд»-æй, акафыдысты йæ Ног Бæтæхъойыхъæуы астæуккаг скъолайы ахуырдзаутæ, сæ разамонæг ирон æвзаг æмæ литературæйы ахуыргæнæг **Уататы Верæ.**

Æмæ мæнæ сценæмæ [illegible] **ты Дианæ** – Бесланы 4-æм скъолайы ирон æвзаг æмæ литературæйы ахуыргæнæг. Йæ ныхас райдыдта:

– Нæ фыдæлтæ нын хорзæй цы ныууагътой, уыцы хæзнатæй иу у нæ мадæлон æвзаг. Уый у таурæгътæ, æмбисæндтæ, Нарты кадджыты æвзаг, Къоста, Васо, Секъа æмæ иннæ куырыхон лæгты æвзаг.

Æвзаджы хъысмæт æппæт дзыллæйы хъысмæт у. Уый у æмбисонды дæгъæл историмæ, дард ивгъуыд замантæм, уый у уды хæзнатæн сæ тæккæ стырдæр.

Бæрæгбонмæ æрбацыдысты æмæ дзы архайдтой ÆÆЗ «Аланты Ныхас»-ы районы хайады сæргълæууæг **Токаты Таймураз (къамы Хуытъинаты Марияйымæ)**, ацы хайады ирон æгъдæутты комитеты сæргълæууæг **Хæмыцаты Раман** æмæ сылгоймæгты комитеты сæргълæууæг **Тетаты Джулеттæ,** Ныхасы хайады уæнг **Тетаты Эльврик,** Хетагкаты Къостайы номыл Паддзахадон университеты ирон филологийы декан **Гуытъиаты-Гуыриаты Эльмирæ Тамерланы чызг, Цæрикъаты Фатимæ Æхсарбеджы чызг** – ирон æвзаджы кафедрæйы сæргълæууæг, **Майрæмыхъуаты Фатимæ Ахполаты чызг (къамы)** – педагогон наукæты кандидат, доцент, методист, **Хъæцмæзты Езетхан Сергейы чызг** – филологон наукæты кандидат, ирон æвзаджы кафедрæйы доцент, **Цæллагкаты Искрæ Нарты чызг** – филологон наукæты кандидат, ирон æвзаджы кафедрæйы доцент.

Дарддæр бæрæгбон амыдта Ахуырады управленийы методист **Хъуысаты Эммæ.** Йæхи æмæ управленийы сæргълæууæг **Цъæхилты Оледжы** номæй раарфæ кодта ирон æвзаджы бæрæгбон-равдыстмæ цы бирæ уазджытæ, ахуыргæнджытæ, скъоладзаутæ æрбацыд, уыдонæн.

– Зæрдæ райы, рухс кæны нæ фæсивæд кæй цин кæнынц мадæлон æвзаджы бæрæгбоныл. 20 скъолайы нæм ис, æмæ уыдоны цы ахуырдзаутæ ахуыр кæнынц æмæ 46 ирон æвзаджы ахыргæнæджы кусынц, уыдонæн [illegible] *бузныг – сæ æрвылбоны фыдæбонæн. Куы сæм бадзурын, мæнæ та конкурсмæ, бæрæгбонмæ, æркастмæ нæхи барæвдз кæнæм, уæд алы хатт дæр вæййынц цæттæ. Афтæ зæрдæргъæвдæй чи кусы, цæмæй нæ традицитæ, не 'гъдæуттæ, нæ наци сæфт ма уой, уый ахуыргæнджытæ сты. Алы аз дæр конкурстæ фæкæнынц ахуырады министрад, ахуыргæнджыты уæлдæр институты кафедрæ, æмæ уыдоны цы сывæллæттæ фæархайынц, уыдоны нымæц азæй-азмæ фылдæрæйфылдæр кæны. Ам æхсызгондзинад дæтты уый, æмæ конкурсты архайджытæн сæ фылдæр лæппутæ кæй вæййынц. Уый та ууыл дзурæг у, æмæ нæлгоймаг фарнхæссæг у царды, стæй ирондзинадмæ кæй здæхынц, уый раппæлинаг у.*

Зæгъын ма хъæуы, ирондзинадмæ рæвдауæндæтты дæр стыр æргом здæхт кæй цæуы. 17 ирон æвзаджы хъомылгæнæджы кусы сабитимæ, æмæ уыдон дæр зæрдæйæ узæлынц, архайынц, цæмæй мадæлон æвзагыл дзурой нæ хъомылгæнинæгтæ. Уæдæ республикæйы проектмæ гæсгæ рæвдауæндæтты кусынц полилингвалон къордтæ. Уым дæр нæ районæй архайы 13 рæвдауæндоны. Уый та ууыл дзурæг у, æмæ рæвдауæндæтты дзурынц иронау, уым дæр нæ къухы бафтыди æнтыстдзинæдтæ.

Фæлæ сывæллæттæ иронау дзурой, æнтыстдзинæдтæ æфта къухы, уый æрмæст ахуыргæнæгæй нæ рауайдзæн, хъуамæ бинонты æхсæн хъусой æмæ дзурой мадæлон æвзагыл.

Ныртæккæ ма стыр проблемæ у, сывæллæттæ, раздæр куыд уыди, афтæ фæсуроктыы, улæфты бонты иумæ фаг кæй нал æмбæлынц, хъазынц, ныхас кæнынц. Фæлæ сæ рæстæг æрвитынц телефонтимæ. Фæнды мæ, цæмæй алы бинонтæ дæр рафыссой газеттæ «Рахизфарсы цард» æмæ «Рæстдзинад», кæсой мадæлон æвзагыл фыст уацхъуыдтæ.

Раппæлинаг у, афæдзы дæргъы бирæ æркæстыты, олимпиадæты, ерысты кæй архайдтой не скъоладзаутæ æмæ бынæттæ дæр кæй бацахстой, уый, – радзырдта Эммæ.

Бæрæгбоны архайдтой æмæ раныхас кодтой нæ кадджын хистæртæ дæр. Токаты Таймураз – «Аланты Ныхас»-ы районы хайады сæргълæууæг ирон æвзаг æмæ литературæйы ахуыргæнджытæ – **Чъерджиаты Тамарæйы** (5-æм скъола), **Хуытъинаты Марияйы** (Фарныхъæу), **Елуаты Анжеликæйы** (8-æм скъола), **Томайты Беллæйы** (6-æм скъола), **Тебиаты Беллæйы** (Канидийы номыл интернат) æмæ Уататы Верæйы (Ног Бæтæхъойыхъæу) схорзæхджын кодта Кады гæххæттытæй, бирæ азты намысджын куыст кæй кæнынц, мадæлон æвзагыл кæй ахуыр кæнынц нæ фидæн араздзыты, уый тыххæй.

Районы бынæттон хиуынаффæйады администрацийы ахуырады управленийы сæргълæууæг Цъæхилты Олег та грамотæтæй схорзæх кодта 11-æм къласонты, ахуырыл иузæрдион кæй сты, ирон æвзаг æмæ литературæйы бæстон зонындзинæдтæ кæй æвдисынц, уый фæдыл. Сæ раттыны бар лæвæрд уыд Хæмыцаты Раманæн.

Уыдонæй дарддæр ма ахуырады управленийы разамынд 7-æм къласæй 11-æм къласмæйы ахуырдзаутæй сæхи хорз чи бацæттæ кодта æмæ архайдта зындгонд фыссæг, поэт **Ходы Камалы** 85 азы гуырæн боны фæдыл мысæн изæры, уыдоны дæр схорзæх кодта грамотæтæй. Сæ раттыны бар та лæвæрд уыд Тетаты Джулеттæ æмæ Эльврикæн.

– Тынг æхсызгон мын у абон сымахимæ фембæлын. Ирыстон хъæздыг у йе спортсментæй, ахуыргæндтæй, культурæйы кусджытæй... Фæлæ се 'ппæты дæр размæ ракодта ахуыргæнæг. Æмæ абон ацы мадзалы ахуыргæнæджы ном кæй æрхъуыды кодтой, æмæ сæ кæй хорзæхджын кодтой, уымæн уын стыр бузныг. Рахизфарсы районы тынг хорз мадæлон æвзаджы ахуыргæнджытæ ис. Рагæй дæр сын сæ ном хъусæм. Архайынц алыхуызон æркæстыты, свæййынц уæлахиздзаутæ æмæ сын мæ зæрдæ зæгъы ноджыдæр ма стырдæр æнтыстытæ.

Раст хъуыды у – ахуыргæнæджы фæллойæ зындæр нæй, æмæ буц кæнинаг у. Удуæлдай фæллой кæны нæ фидæны фæлтæртимæ. Æмæ йын йæ фæллойæн кæддæриддæр аргъ кæнын хъæуы. Ам та банкъардтон, кæй сæм ис æргом здæхт, æмæ бузныг ахуырады управленийы кусджытæн, сæрмагондæй Хъуысаты Эммæйæн.

Абон уæм мах æрцыдыстæм Хетæгкаты Къостайы номыл Паддзахадон университеты ирон филологийы факультетæй. Æмæ уæм, æрыгон фæсивæд, хуымætæджы не 'рцыдыстæм. Мах фæнды сымахимæ хæстæгдæр базонгæ уæвын æмæ уæ зæрдиагæй æрбахонын нæхи факультетмæ. Ам кæмæндæрты цæмæй сæ зæрдæ фехсайа мах факультетмæ, æмæ йæ йæ фидæны дæсниадæн равзара. Махмæ тынг бирæ фæсивæд вæййы Рахизфарсæй æмæ сты раззагдæрты æмрæнхъ. Уымæн æвдисæн, мæнæ ныртæккæ ныхасы бар цы чызгæн ратдзынæн, уый у **Хосонты Даниэллæ.** *Иумæ бацæттæ кодтам цыбыр проектон куыст. Мæ зынаргъ ахуыргæнджытæ, проектон куыстæн махмæ ис сæрмагонд дисциплинæ æмæ уый фæлгæты кусæм студенттимæ, цæттæ кæнæм алыхуызон проектон куыстытæ. Даниэллæйæн йæ зæрдæмæ тынг фæцыд иу ахæм куыст: «Рагон къамтæ дзурынц». Сбаста йæ йæ бинонтæн æппæтæй зынаргъдæр цы хуызист у, уыйимæ æмæ нæ фæнды, цæмæй йæ уæ размæ рахæсса,* – загъта Майрæмыхъуаты Фатимæ.

Даниэллæ раарфæ кодта чи йæм хъусдзæн, уыдонæн æмæ радзырдта йе студентон-проектон куысты тыххæй. Загъта, зæгъгæ, ирон æвзаг бауарзын кæнынæн, наукон-иртасæн куыстытæн æххуыс сты алыхуызон ахуырадон-проектон куыстытæ. Уыдоны руаджы рæзы скъоладзауты сфæлдыстадон хъуыды кæнынад, парахат дæр кæны дунеæмбарынад. Ис ын стыр хъомыладон ахадындзинад. Темæйыл кусгæйæ æнæмæнг хынцын хъæуы кусыны цалдæр этапы. Залы адæм тынг лæмбынæг бакастысты экраныл цы рагон къамтæ æвдыстцыд, уыдонмæ, æмæ байхъуыстой сæ историмæ, цæуыл дзурæг уыдысты, уымæ.

Уый фæстæ Фатимæ Ахполаты чызг скъоладзаутимæ сарæзта интеллектуалон хъазт «Æ-квиз». Уымæ хаудысты фарстатæ ирон адæмон сфæлдыстадæй, литературæйæ, фразеологизмтæ, тагъд-тагъд дзуринæгтæ, æмбисæндтæ, уыци-уыцитæ æмæ æндæр цымыдисон хæслæвæрдтæ. Скъоладзауты æмæ ма сæ ахуыргæнджыты зæр- ахуырады куысты хуыз, æмæ активонæй архайдтой раст дзуæппытæ раттыныл.

Тынг цымыдисон рауад Бесланы 1-æм скъолайы ахуыргæнджытæ цы хъазт сарæзтой, уый дæр – «Цы? Кæм? Кæд?» Амыдта йæ **Дзгойты Зæлинæ,** ирон æвзаг æмæ литературæйы ахуыргæнæг. Йæ фарстатæ баст уыдысты ирон литературæ æмæ логикæйымæ. Уымæй дарддæр ма ацы скъолайы чызджытæ азарыдысты рагон ирон зарæг «Уадындз». Иннæ скъолаты ахуырдзаутæ дæр сæхи тынг хорз бацæттæ кодтой. Æз сæрæндæрæй, зæрдæмæхъаргæ дзырдтой нæ ирон фысджыты æмдзæвгæтæ. Хистæркъласонтæй скъолайæ рауагъды фæстæ университеты ирон филологимæ кæй фæнды бацæуын, ахæмтæ дæр разынд.

Ныр дæр та ирон æвзаджы бæрæгбон рауад тынг хорз æмæ мидисджын. Скъоладзаутæ ма уæлдай арфæйагæй баззадысты, университетæй сæм цы уазджытæ æрцыд, уыдонæй, кæй сæм байхъуыстой, ирон æвзагыл куыд хорз дзурынц, уымæ, æмæ сын аргъ кæй скодтой сæ арæхстдзинадæн. Ацы фембæлд сæ зæрдыл кæй бадардзысты, уый гуырысхойаг нæу.

Бæрæгбон цæмæй æмбæлгæ фæлгæты ацыдаид, ууыл та арфæйаг куыст бакодта сывæллæтты сфæлдыстадон хæдзары уæлæмхасæн ахуырты педагог **Дзарасаты Альберт.**

ХОСОНТЫ Земфирæ.
Къамтæ систа Олеся КРИВОВА.